

Uluslararası Katılımlı 3. Ulusal Tıp Etiği Kongresi'nin Düşündürdükleri

ON THOUGHTS THIRD NATIONAL CONGRESS OF MEDICAL ETHICS WITH
INTERNATIONAL PARTICIPATION

Nüket Örnek BÜKEN*

* Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji-Tıp Etiği-Tıp Tarihi AD,
Türkiye Biyoetik Derneği Yönetim Kurulu Üy., ANKARA

Özet

Uluslararası Katılımlı III. Ulusal Tıp Etiği Kongresi 25-28 Haziran 2003 de Bursa'da yapıldı. Bu kongre, Türkiye Biyoetik Derneği ve Uludağ Üniversitesi, Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı tarafından ortaklaşa düzenlendi.

Anahtar Kelimeler:Tıp etiği, Kongre, Biyoetik

T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi 2003, 11:269-272

Summary

3rd National Congress of Medical Ethics (with international participation) was made in Bursa between 25-28 June 2003. Turkish Society of Bioethics has organized this congress together with the Department of Medical Ethics, Faculty of Medicine, Uludag University.

Key Words:Medical ethics, Congress, Bioethics

T Klin J Med Ethics, Law and History 2003, 11:269-272

Türkiye Biyoetik Derneği ve Uludağ Üniversitesi, Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalının ortaklaşa düzenlediği Uluslararası Katılımlı III. Ulusal Tıp Etiği Kongresi, 25-28 Haziran 2003 tarihinde Bursa'da gerçekleştirildi. Türkiye'den 200 ve yurtdışından 50 katılımcının aktif olarak katıldığı kongrede 17 Konferans, 1 anı konuşması, 4 panel, 103 sözlü bildiri, 1 öğrenci oturumu, 1 yuvarlak masa oturumu, etik kurullar ile ilgili bir kurs, 1 tartışma grubu ve poster bildiriler yer aldı. Ayrıca Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinden oluşan Tıp Eğitiminde Drama Grubu "The Shadow Box" isimli Michael Cristofer'in yazdığı oyunu başarıyla sahnelediler.

Kongreye ABD, İngiltere, Belçika, Macaristan, Yunanistan, Rusya, Bulgaristan, Gürcistan, Arjantin, Suriye, İran, Pakistan, Malezya, Bangladeş gibi çok farklı ülkelerden ve disiplinlerden bilim insanları katılarak; ülke deneyimlerini ve uygulamalarını bizlerle paylaştılar. Çok çeşitli biyoetik konularının konuşulduğu, değişik disiplin-

lerden (tıp, hukuk, felsefe, iletişim, ilahiyat, edebiyat v.s.) kişilerin katıldığı kongre, gerek bilimsel içeriği, gerekse sosyal etkinlikleri açısından oldukça başarılı geçti. Kongrenin başarısının tüm mimarlarına, başta büyük bir özveriyle ve bitip tükenmeyen enerjisiyle bizlere lokomotif görevi gören sevgili hocamız Ayşegül Demirhan Erdemir olmak üzere teşekkür ediyoruz. Onun enerjisi ve çalışma azmi, alanımızın bundan sonraki kazanımlarında bizlere yol gösterici olacaktır.

Şimdi bu yazı bağlamında öncelikle Etik, Biyoetik ve Tıp Etiğini tanımlamak, daha sonra da düzenlenen bu kongreyi, ülkemizin içinde bulunduğu tıp koşullarında neden önemli bulduğumu açıklamak istiyorum.

Günümüzde giderek daha sık duymaya başladığımız bir kavram olan etik, felsefenin, insanın oluşturduğu değerler evrenini inceleyen, onu "iyi", "kötü" ya da "onaylanabilir", "onaylanamaz", "doğru", "yanlış" biçiminde yorumlayan bir alt dalıdır. Etik yargılar değer sorunlarından kaynaklanmaktadır.

Bireyin yalnızca öteki bireylerle ilişkisi sırasında değil, birey-toplum, aile-devlet... gibi farklı düzeylerdeki insan ilişkilerinde de etik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Değer sorunlarının ortaya çıkışının temel nedeni, insanlar arasındaki düşünce, yaklaşım ve görüşlerin farklılığıdır. Ortaya çıkan sorunların derecesine göre de, insanlar arası ilişkilerde farklı düzeylerde "etik çatışma sorunları" olmaktadır.

Tıp Etiğinde değişik değer sorunlarının ortaya çıktığı bağlamların hepsi değişik insanlar arası ilişkilere dayanmaktadır. Genel anestezi altındaki bir hasta ile cerrah, psikoterapi uygulanan bir kişiyle ruh hekimi, üzerinde ilaç araştırması yapılan denekle klinik araştırmacı, kanser için yapılan koruyucu hekimlik taramasında hasta olabilecek kişiyle hekim arasındaki ilişkilerden doğabilecek değer sorunları, aralarında kesin sınırlar olmasa bile, bir takım kümeler oluşturmaktadırlar. Değişik konum, çıkar, yaklaşım, görüş ya da değerlere sahip olan insanlar, kişi tutum ve davranışlarına yönelik değişik yargılarda bulunacaklar ve böylece değer sorunları, etik sorunlar ortaya çıkacaktır. İnsan etkinliklerinin hemen hepsinde ciddi ahlaki değer sorunları ortaya çıkmaktadır. Etik, bu etkinliklerin gerçekleştirilmesi sırasında "tümüyle olanaklı olan" ve "izin verilen" arasında bir fark olduğunu, bunun sonucu olarak da bazı olanakların bazı ahlaksal nedenlerden dolayı gerçekleştirilmemesi gerektiğini varsayar. Teknik bir disiplin olan tıbbın da gerisinde çoğunlukla meslek ahlakı ile ilgili sorunlar vardır. Tıp etkinliği sırasında ortaya çıkan ahlaki değer sorunlarını ele alan bir disiplin olan Tıp Etiği, bu inceleme ve değerlendirme sırasında bazı temel ilkelerin (yararlılık, zarar vermeme, hasta özerkliğine saygı, adalet) yol göstericiliğinden yararlanır. Etik sorunlar tanımları gereği açık uçlu olduklarından, söz konusu bu ilkeler bize birer çerçeveden çok, birer tartışma düzlemi sağlama işlevi görürler. Genel olarak bu ilkeler arasında bir hiyerarşi olmadığı kabul edilse de, farklı durumlarda farklı ilkelerin ağırlık kazandığı, ön plana çıktığı görülür.

Tıp etiğinde örneğin "klinik etik karar verme süreci", genelde bir sorun çözme süreci gibidir. Nasıl ki bir sorunun çözümü sistematik bir biçimde adım adım gerçekleşiyorsa, karar verme süreci de adım adım gerçekleşmektedir. Bu süreçte en önem-

li aşama, ortada etik bir sorun olduğunu saptamak ve ne gibi seçeneklerin uygulanabileceğini ortaya koymaktır. Etiksel karar verme sürecinde "etik sorunların", "etik ilkelerle" ilgili olarak tanımlanması önemlidir; çünkü etik ilkeler doğrultusunda değerlendirme yapmak, değerlendirmeyi yapan için güvenli bir yol olmaktadır. Böylece özneliği olabildiğince denetim altında tutarak, nesneliğe dayanmak olanak içine girebilmektedir.

Tıp etiği ile biyoetik alanları arasında kesin ayırım yapmanın güçlüğü sık olarak dile getirilmektedir. "Biyoetik" terimi daha çok son yılların ürünü olup, çeşitli tanımları yapılmıştır. Biyoetikten çağımızın tıp etkinliğinde son on yıllarda ortaya çıkan değer sorunlarının konu edildiği, tartışıldığı, araştırıldığı ve genellikle disiplinlerarası kişilerin çalıştığı bir akademik alan olarak söz edilebilir. Bir başka tanıma göre ise, biyolojide, tıpta canlıya yapılan girişimlerin sonucunda ortaya çıkan değer sorunlarını anlatmaktadır. Biyoetiğin anlamını daha da ileri götürerek tanımın kapsamı içine "çevre etiğini" alanlar da bulunmaktadır. Biyoetik bugün sıklıkla tıp etiğini de içine alacak biçimde kullanılmakta; buna göre tıp etiği, biyoetiğin bir alt dalı olarak algılanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; tıp etiğinin hekim-hekim, hekim-hasta ve hekim-toplum ilişkilerinde ödev, sorumluluk ve hakların belirlendiği bir alan olarak yani daha çok bir "uğraş etiği" niteliğinde olması; buna karşın biyoetiğin genel düzeydeki sonuçları nedeniyle tüm toplum ve insanları ilgilendiren bir nitelik taşımasıdır. Ayrıca, tıp ve sağlık politikalarının oluşturulması ile klinik etik uygulamaları da bugün biyoetik kapsamında değerlendirilen konulardır.

Kongre boyunca biyoetiğin hemen hemen tüm konularının konuşulması ve değişik disiplinlerden gelen kişilerce çok boyutlu tartışılması, tüm katılımcıların kongreden kafaları daha da karışarak ama oldukça zenginleşerek ayrılmasını sağladı. Konferans ve panel konularının bir kısmını sizlerle paylaşmak istiyorum; Hekim-Hasta İlişkilerinde Güven Bunalımı ve İhmal Edilen Erdemler Etiğinin Önemi, Hekimin Hukuksal Sorumluluğu, İnsan Klonlama: İngiltere- Galler'den Hukuki ve Ahlaki Bakışlar, Yasaların ve Etik Kuralların Hekimlere Verdiği Stres, Tıp Etiği ve İslami Değer-

ler, Tıp Etiği Tarihinin Belli Başlı Noktaları, Türkiye'deki Malpraktis Düzenlemelerinin Etik Açısından İncelenmesi: Yeni Bir Yaklaşım Önerisi, Eyvah Ameliyat!, Tıbbi Riskin Ceza Hukuku Görünümü, Nöroetik, Türkiye'de Feminist Biyomedikal Etik, Yararsız Tıbbi Uğraş, Medya ve Tıp Etiği, Klinik İlaç Araştırmaları Etiği, Araştırma Etiği, Sağlık Bilimleri için Etik, Sağlık Hizmetleri Etiği, Felsefe ve Tıp, Çevre Etiği...Kongre kitabı iki cilt olarak hazırlanmış ve kongre öncesi katılımcılara verilmiştir. Arzu edenler buken@hacettepe.edu.tr adresinden Türkiye Biyoetik Derneği ile bağlantı kurarak temin edebilirler.

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Drama Grubu'nun sahnelediği The Shadow Box (Gölge Oyunları) isimli tiyatro gösterisi, ölümü ve ölmek üzere olan hastaların son dönemlerini sorgulayan çok başarılı bir gösterim oldu. Oyunun yönetmen yardımcısının söylemiyle; ölümcül hastaya yaklaşımın ülkemizdeki tıp fakültelerinin eğitim programlarında yer almadığı, hızla ilerleyen tıbbi tedavi ve teknolojilerin ölümü sağlık çalışanı için bir başarısızlık durumuna getirdiği günümüzde bu konuları farklı açılardan da düşünmenin zamanı artık geldi. Tıp fakültelerinde sendromlar, patofizyolojisiyle, anatomisiyle anlatılırken, hasta öyküsü almanın ve hasta çizelgesi doldurmanın bin bir yöntemi öğretilirken, hasta yavaşça sahneden silinmekte, hasta ve çevresi hastalık ve ölüm için yalnızca bir fon durumuna getirilmektedir. Bu bilinç yanılmamacasını içselleştirmeyi reddeden, ölmekte olan insanların güzel ve karmaşık karakterlerini büyük bir başarı ile sahneye taşıyan drama grubunun tüm üyelerini içtenlikle kutluyor ve bu oyunu izlemelerini tüm okuyuculara tavsiye ediyorum. Bu sizler için ölüm kavramını yaşamınızda bir köşeye itmiş ve kendinizi ondan ayrı tutmaya karar vermiş olsanız da, neyi bir kenara ittiğinizi bilmek için bir fırsat ve günün birinde "biri söylemiş olmalıydı" dememek için bir olanak olabilir.

Bu kongre gösterdi ki biyoetik ve tıp etiği alanında daha yapacak çok şey ve bu disiplinlerden alınarak uygulamaya aktarılacak çok bilgi var. İnsan haklarının, bu bağlamda hasta haklarının ve tıp uygulamasının insan değerlerine en çok dokunan çeşitli alanlarında çalışan biz hekimler kongre bo-

yunca; ekonominin ve teknolojinin dünyada olup biten her şeyi belirlediği bir dönemde, tıp dünyasının tek yönlü kaygılarla "rasyonalize" edilmesine yönelmiş bir yarar hesapçılığının yıkıcı etki ve sonuçlarını yeniden değerlendirme fırsatı bulduk. Tıp dünyasının, salt kazancı ve başarı hırsını en üst düzeye çıkarma kaygılarına endekslenmiş "nicelikleştirici düşünce" karşısında, nitelikleri pratik aklın ahlaksal yetkinliğiyle doğrulanmış olan amaç ve hedefler sunan bir kaynağın; niceliksel değerlendirmelere sığmayan "niteliksel değerlerin" de var olduğunu yeniden anımsadık. Çünkü tıbbın geleceği yalnızca teknolojiye ve ekonomiye değil, toplumun "değerler sistemi" ne de son derece bağlıdır. Bu teknolojinin sosyo-kültürel bağlamdan kopartılması oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerden beklenen, daha sağlıklı, mutlu, daha güzel bir yaşam ancak bu gelişmelerin etik kaygı ve duyarlılığı taşınmasıyla mümkündür.

Burada ayrıca uzmanlık alanımızın (Deontoloji-Tıp Etiği-Tıp Tarihi) Tıpta Uzmanlık Tüzüğünden çıkarılması ile başlayan, değişik yayın organlarında daha önce tartışmasını yaptığımız durumdan ve sonrasında yaşanan süreçten de kısaca söz etmek istiyorum. Hızlı bir değer dejenerasyonunun yaşandığı toplumumuzda her şeye rağmen etik değerlere sahip çıkan, bu değerlerin tıbbi uygulamalarda gözetilmesinin gerekliliğine ve önemine inanan Türkiye Biyoetik Derneği hukuksal dava sürecini hemen işletmiş, ancak 8 ay süren hukuk mücadelesinden sonra gelen sonuç, bizler açısından olumsuz olmuştur. Danıştay 8. Dairesi yürütmeyi durdurma istemimize ret cevabını verdikten sonra Danıştay'a açılan ve eksik düzenlemenin düzeltilmesi isteminde bulunan davada da, Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu olumsuz görüş bildirmiş ve İdareyi haklı bulmuştur. Bu süreçte YÖK ve Sağlık Bakanlığı gönderdikleri savunmalarında, Deontoloji ve Tıp tarihi alanının bir "akademik kültür" alanı olduğunu, dolayısıyla uzmanlık yerine Doktora eğitiminin yapılmasının daha uygun olduğunu söylemişlerdir. Akademik kültür alanının tanımlanmasını istemek bu durumda bizler için haklı bir istem olacaktır. Tıbbın hangi alanları bu tanımlamanın içinde yer almaktadır? Çünkü yeni Tüzük ile ek listeden çıkarılan uzmanlık alanları sadece Deontoloji ve Hidroklima-

toloji'dir ki Hidroklimatoloji zaten Fizik Tedavi Uzmanlık alanının içinde yer almaktadır. Dolayısıyla aslında bu şekilde tanımlanan ve mağdur edilen tek alan bizim alanımızdır. Rahmetli hocam Fuat Aziz Göksel'e Akademik kültür alanı olmanın ne demek olduğunu sorduğumda, pek çoğumuzun çok iyi bildiği o muzip gülümsemesiyle "kızım zurnanın son deliği demek" demişti. "Zurnanın son deliği olma" mücadelemize dernek yönetimi olarak devam edeceğiz.

Ayrıca YÖK ve Sağlık Bakanlığının savunmalarına göre Deontoloji ve Tıp Tarihi alanında yetişmiş eleman sayısı azdır. Bu azlığı gerekçe göstererek yeni öğretim elemanı yetiştirme yollarından birisinin kapatılması, sorunu çözmekte aksine büsbütün içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bir yandan uzmanlık eğitimi veremeyerek yeni eleman yetiştirmekte zorlanma, diğer yandan idarenin onur kırıcı işlemine konu olma, Deontoloji ve Tıp Tarihi disiplininin itibarını ve nüfuzunu kaçınılmaz olarak azaltacaktır. Disiplinin uğrayacağı itibar ve nüfuz kaybı, Deontoloji ve Tıp Tarihi'nin konusu olan tıbbın toplumsal, insani, felsefi, ahlaki, tarihi boyutlarını hekim çevrelerinde verilen önemi ve değeri de azaltacaktır .

Sağlık Bakanlığı Eğitim Hastanelerinde temel tıp dallarının hiç birisinin eğitiminin verilmemesi çerçevesinde Deontoloji ve Tıp Tarihi'nin bu gerekçeyle tüzükten çıkarıldığı açıklaması ise anlamsız ve geçersiz kalmaktadır. Batı ülkelerinde mezuniyet sonrası tıp eğitimi, temel tıp alanlarının tümünde yüksek lisans ve doktora şeklinde yapılmakta, uzmanlık eğitimi ise klinik tıp alanları için geçerlilik taşımaktadır. Bu modelin orta ya da uzun vadede benimseneceği kabul edilse bile, temel tıp dalları eğitimi ile ilgili düzenlemenin sadece bizim alanımız için yapılması diğer temel tıp alanlarının ise süre uzatımıyla varlıklarını devam ettirmeleri bu gerekçenin de haksızlığını ortaya koymaktadır.

Ülkemizde Deontoloji ve Tıp Tarihi alanında akademik çalışmalar 17 tıp fakültesindeki (İstanbul, Cerrahpaşa, Marmara, Ankara, Hacettepe, GATA, Ege, Dokuz Eylül, Çukurova, Uludağ, Kocaeli, Trakya, Akdeniz, Osmangazi, Harran, Başkent, Pamukkale) anabilim dallarında sürdürülmekte ve bu alanla ilgili iki ulusal uzmanlık derneği

(Türk Tıp Tarihi Kurumu ve Türkiye Biyoetik Derneği) bulunmaktadır. Uzmanlık tüzüğü hazırlayanların "uzmanlığa saygı" ilkesini hiç sayarak bu birimlerden hiçbiriyle temas kurmamış; görüş istememiş ve bilgi vermemiş olması açık bir çelişkidir. Başbakanlık ve Sağlık Bakanlığı savunmalarında Yüksek Öğretim Kurulu'nun, Yüksek Sağlık Şurası'nın, üniversitelerin ve meslek kuruluşlarının görüşlerini aldığını belirtmekte ise de; ilgili anabilim dallarına böyle bir başvuru gelmemiş ve Türk Tabipleri Birliği Uzmanlık Dernekleri Koordinasyon Kurulu'nun (TTB-UDKK) benimsediği, Deontoloji ve Tıp Tarihi alanında tıpta uzmanlık eğitiminin geliştirilerek sürdürülmesi görüşüne de uyulmamıştır. Yeni Tüzük sonrası ise hem TTB-UDKK 'da hem de tıbbın pek çok alanında ki uzmanlık derneklerinde, uzmanlık eğitiminin kalitesinin ve denetlenebilirliğinin sağlanması yönünde, tüzük hükümlerine uygun yapılanma çalışmaları başlatılmış ve bizim alanımız bu olumlu gelişmelerin de dışında kalmak zorunda bırakılmıştır.

Son olarak H.Ü.T.F.'de öğrencim olan ve kongrenin öğrenci oturumunda çok başarılı bir sunuş yapan Staj. Dr. Arzu Karataş'ın söylemini sizlerle paylaşmak istiyorum, öyle çok şeyi o kadar güzel anlatıyor ki:Dinlerken kalbinizi ve beyninizi karıncalandıran ama ne yazık ki sınav korkularının çabucak unuttuğu, belki de birçoğumuzun dinlemeyi bile gereksiz bulduğu Deontoloji ve Tıp Etiği dersleri... Bana retinadaki sorunları, mercek bozukluklarını nasıl anlayacağımın yanı sıra, hastanın gözlerinden onun korktuğunu, benden açıklama beklediğini, onu rahatlatmamı istediğini nasıl anlayacağım da anlatılmalı. Kalpteki tüm kapakçıkları, odacıkları, damarları avucumun içi gibi bilirken, "kalp kırmak", "gönül almak" deyimlerinin anlamını; hastam korkularını anlatırken onun elini tutup sıkmanın, bir gülümsemenin, bilgi verirken "biz dilini" kullanmanın, bu hastane odasında, ailesinden uzaktaki hastanın işini ne kadar kolaylaştıracağımı da bana anlatmalılar. Ve bana bunları birinci sınıftan son sınıfa kadar binlerce, binlerce kez anlatmalılar....

Geliş Tarihi: 25.12.2003

Yazışma Adresi: Dr.Nüket Örneç BÜKEN
Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji-Tıp Etiği-Tıp Tarihi AD, ANKARA